

Εικαστικές τέχνες στη Φλώρινα

Εικαστικές τέχνες της Φλώρινας: μικρές ιστορίες της καθημερινότητας

Πρωτόλειο και ενδεικτικό το εγχείρημα της περιγραφής των δεδομένων της λειτουργίας των εικαστικών τεχνών στη Φλώρινα. Οφείλει να περιγράψει μια περιπέτεια που διαρκεί και να δώσει την αίσθηση της εικαστικής δημιουργίας στον αυστηρό καμβά του χρόνου και του χώρου, προτάσσοντας συνέργειες και συναντήσεις, μετακινήσεις και επιστροφές. Στις διαστάσεις τούτης της ανίχνευσης ως αποδοθεί η προσωπική επιλογή όσων θα μνημονευτούν, αποδεχόμενοι ότι η έκταση της παρουσίασης ορίζει τις όποιες παραλείψεις.

Η θεσμική κατάργηση, στο μέσο του 19^{ου} αιώνα, των περιορισμών της οθωμανικής διοίκησης στην ανοικοδόμηση χριστιανικών ναών ορίζει την τομή που διαφοροποιεί τους προηγούμενους αιώνες κυρίως της βυζαντινής και μεταβυζαντινής ναοδομικής και ζωγραφικής παράδοσης και απελευθερώνει τη δυναμική της δημιουργικότητας, που δραστικά ονομάζουμε νεότερη αλλά και σύγχρονη εικαστική δημιουργία. Με άλλα λόγια οι κάτοικοι της Φλώρινας μετά το 1850, γνωρίζουν την οικονομική ευμάρεια, πολλαπλασιάζονται πληθυσμιακά και στους νέους ναούς εγκαταλείπουν την αίσθηση των μικρών σκοτεινών μεταβυζαντινών ναών, επιλέγοντας τη φωτεινότητα του ευμεγέθους και την εισαγωγή του χρωματικού και πλαστικού νεωτερισμού. Το 1871 καταγράφεται η πρώτη αναφορά σε ζωγράφους από το Φλάμπουρο, τους αδερφούς Γεώργιο και Αθανάσιο και το γιό Χριστόδουλο. Η αναφορά στην εκκλησιαστική τέχνη καλύπτει το κενό των επιβιώσεων της κοσμικής τέχνης.

Η παρουσία και λειτουργία αυτών των ζωγράφων διαφοροποιεί τη γνώση μας μέχρι εκείνο το σημείο. Η Φλώρινα και η περιοχή της λειτουργεί μέχρι τότε ως ενδιάμεσος σταθμός στην επικοινωνία και τη μετακίνηση ανθρώπων και ιδεών από την ανατολή προς τη δύση και από το βορρά προς το νότο. Στην ζωγραφική, την εκκλησιαστική ζωγραφική σε ευάριθμους ναούς αφήνουν το εικαστικό τους στίγμα αγιογράφοι που προέρχονται κυρίως από τα αγιογραφικά εργαστήρια της Πίνδου αλλά και αγιογράφοι από τις γειτονικές κοινότητες του Μεγαρόβου και του Τυρνόβου. Στο έργο τους εξελίσσονται όλοι οι γνωστοί τρόποι της εισαγωγής δυτικών προτύπων.

Η ίδρυση της Μπελιαμένης – Δροσοπηγής το 1840 και λίγο αργότερα της Νεγοβάνης – Φλαμπούρου μεταφέρει βορειοανατολικά μαστόρους με μυθικό κατασκευαστικό παρελθόν, παράδειγμα αποτελεί η αγιορείτικη μονή της Σιμωνόπετρας. Αυτή η παλιά επαφή μπορεί να δικαιολογήσει την στρόφη κάποιων μελών αυτών των συνεργείων στην αγιογραφική παραγωγή. Η δράση των ζωγράφων από το Φλάμπουρο στην αρχή και μετά από την Δροσοπηγή οριοθετεί αποφασιστικά τη δράση και τη λειτουργία ενός εργαστηρίου με κέντρο λειτουργίας το Άγιο Όρος και σημαντική ακτινοβολία στην ευρύτερη βαλκανική, την ομόδοξη Ρωσία μέχρι και τη βόρεια Ευρώπη. Ενός εργαστηρίου με χαρακτηριστικά οικοτεχνίας με συνεργασία και σύμπραξη συγγενών που προσαρμόζονται με ευελιξία στις αισθητικές προτιμήσεις του καιρού τους. Τα μέλη της κοινότητας της Δροσοπηγής με συνέπεια τις επόμενες δεκαετίες μέχρι σήμερα θα συνδράμουν αποφασιστικά στην εικαστική παραγωγή και εξέλιξη.

Με την είσοδο του εικοστού αιώνα προσδιορίζεται μια αλλαγή στον τρόπο ζωής των κατοίκων της περιοχής. Ήδη από την τελευταία δεκαετία εισρέουν τα εμβάσματα των πρώτων μεταναστών της Αμερικής και του Καναδά που χρηματοδοτούν νέες κατοικίες, χαρακτηριστικές γιατί εγκαταλείπουν συνειδητά το οθωμανικό παρελθόν και υιοθετούν της εξωστρέφεια των ευρωπαϊκών κατοικιών. Η αλλαγή αυτή πρέπει να προσεγγίζεται στο γενικότερο πλαίσιο μιας δυναμικής που κορυφώνεται με τους βαλκανικούς πολέμους και τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, που αποκτά χαρακτηριστικά πολιτικών επιλογών, που δραστικά αναιρούν το οικιστικό παρελθόν, την μορφή των κατοικιών, τον τρόπο ζωής.

Δύο σημεία φωτίζουν τη διάσταση αυτής της αλλαγής. Το πρώτο αφορά το Μοναστήρι που αποτελεί το πρότυπο για την ευρύτερη περιοχή. Στην οθωμανική κεντρική στρατιωτική σχολή, στην κτητορική επιγραφή, το κεντρικό κείμενο πλαισιώνουν μία υδρόγειος και μία ζωγραφική παλέτα, παραστατικά και συμβολικά ο κόσμος και οι τέχνες. Το δεύτερο αφορά την έκδοση του έργου της θητείας του πρώτου Δημάρχου της απελευθερωμένης Φλώρινας, Τέγου Σαπουντζή που μνημονεύει όλες τις πρωτοβουλίες που ανέλαβε και υλοποίησε με μόνο στόχο τον εξευρωπαϊσμό της πόλης. Το αποτέλεσμα είναι με ελάχιστες τραγικές διαφοροποιήσεις η σημερινή πόλη της Φλώρινας.

Σε μια πόλη που αλλάζει δυναμικά ως πολεοδομικός ιστός αλλά και ως πληθυσμιακή σύνθεση, η διαφοροποίηση στην αισθητική αποτίμηση της διακόσμησης των κατοικιών δημιουργεί μία αγορά που δειλά στην αρχή θα καλυφθεί από ανθρώπους διαφορετικής καταγωγής και διαφορετικής εικαστικής εκκίνησης. Ενδεικτική είναι η αποστολή στο νεοσύστατο Δήμο Φλώρινας από την κεντρική Διοίκηση μιας συλλογής έργων καταξιωμένων καλλιτεχνών του αθηναϊκού κέντρου της εποχής.

Τα ονόματα των Δημητρίου Λιναρά, Δημητρίου Μπούτζιου, Ηλία Βυζάντη, Λεωνίδα Παυλίδη, Γιώργο Μπλιάνκα, Παντελή Τριανταφύλλου και των Δημητρίου Κρούλη, Αλέκου Σαμφωνίδη και Γκουτζαμάνη περιγράφουν μία εικαστική παραγωγή ανθρώπων που εγκαθίστανται στην πόλη της Φλώρινας ως πρόσφυγες μετά την χάραξη των νέων συνόρων. Μαρτυρείται η σχέση των περισσοτέρων με τα φωτογραφικά εργαστήρια της εποχής. Ξεχωρίζουν οι περιπτώσεις του Δημητρίου Λιναρά, του μόνου με ακαδημαϊκές σπουδές στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών Αθηνών και του Ηλία Βυζάντη που το ταλέντο του αναδεικνύεται κατά την διάρκεια των εγκύκλιων σπουδών στην Κωνσταντινούπολη. Ο Ηλίας Βυζάντης συμπυκνώνει στη ζωή του τον βιοπορισμό του επιγραφοποιού με τον συγκερασμό και συλλειτουργία όλων των τεχνών στους κόλπους του Συλλόγου «Αριστοτέλης».

Οι παρέες και η άτυπη μαθητεία στο περιβάλλον αυτών των ζωγράφων μετουσιώνονται μέσα στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στον Όμιλο Καλών Τεχνών του «Αριστοτέλη». Αποτελεί το πρώτο και ίσως το μοναδικό εργαστήριο εικαστικών τεχνών της ελληνικής ενδοχώρας. Εκεί θα μαθητεύσει και θα διαλεχτεί η παλιότερη γενιά που αναφέρθηκε, με τη νέα δυναμική γενιά των καλλιτεχνών, που δίκαια χαρακτηρίζεται ως απαρχή της σύγχρονης εικαστικής Φλώρινας. Στα ονόματα που αναφέρθηκαν προστίθενται οι Δημήτρης και Λεωνίδας Καλαμάρας, ο Στερίκας Κούλης, ο Γιώργος Κόρας, ο Νεοπτόλεμος Γκέρκας, ο Παντελής Ζηβονίδης, ο Γιώργος Καλτσούνης, ο Βαγγέλης Μπάρας κ.ά.

Το 1945 συναντιούνται στη Σχολή Καλών Τεχνών Αθηνών ο Δημήτρης Καλαμάρας και η Αλίκη Χατζή ως οι πρώτοι φοιτητές ενός ιδιαίτερα μεγάλου καταλόγου Φλωρινιωτών εικαστικών που θα σπουδάσουν στα χρόνια που ακολουθούν μέχρι σήμερα εικαστικές τέχνες. Η επιλογή των σπουδών στη μοναδική σχολή των Αθηνών είναι και το μόνο κριτήριο που διαφοροποιεί τους εικαστικούς της Φλώρινας σε δύο μεγάλες κατηγορίες τους αυτοδίδακτους και τους «προσοδευτικούς έντεχνους».

Η λειτουργία της εικαστικής Φλώρινας έχει πλέον αποκτήσει δομή. Στον ιστό της πόλης χωρικά αναπτύσσεται κοντά στους πόλους του εργαστηρίου του «Αριστοτέλη» και της Παιδαγωγικής Ακαδημίας ένα πλέγμα ατομικών εργαστηρίων. Χρονικά διοργανώνονται εικαστικές εκθέσεις με σημαντική πυκνότητα μετά τη δεκαετία του '60. Ο Δήμος παράλληλα επιλέγει να προτάξει στην καθημερινότητα των Φλωρινιωτών την τοποθέτηση έργων σύγχρονης τέχνης. Ταυτόχρονα στον ιδιωτικό βίο γίνεται κοινός τόπος η κόσμηση των κατοικιών με έργα των καλλιτεχνών Φλώρινας. Στους εικαστικούς προστίθενται οι Κωστάκης Λούστας, Θανάσης Μηνόπουλος, Νικόλαος Δογούλης, Γιάννης Αντωνιάδης αλλά και οι εικαστικοί που παρεπιδημούν στη Φλώρινα όπως οι Κώστας Κοντογιάννης και Κώστας Ευρυγένης. Χωρίς καμμία αξιολογική πρόθεση η ονομαστική αναφορά στους καλλιτέχνες θα σταματήσει σε τούτο το σημείο γιατί ο μεγάλος αριθμός τους στα χρόνια που ακολουθούν, θα ανατρέξει το μέγεθος και τη σκοπιμότητα αυτής της παρουσίασης.

Στην πόλη της Φλώρινας οι κάτοικοι εξοικειώνονται με τη σύγχρονη τέχνη και αληθινά ένα πλήθος ανθρώπων δραστηριοποιείται εικαστικά ως αυτοδίδακτοι καλλιτέχνες ή ως εικαστικοί που ξενιτεύονται για τις σπουδές τους και επιστρέφουν πάντα στη γενέτειρα τους περιοδικά ή μόνιμα συμμετέχοντας ενεργά στο εικαστικό γίγνεσθαι. Ενδεικτικά πρέπει να αναφερθεί η επαγγελματική ενασχόληση των πτυχιούχων εικαστικών ως καθηγητών στη Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70 η λίστα των καλλιτεχνών αριθμεί περίπου 40 εικαστικούς ορίζοντας την πόλη της Φλώρινας έκτοτε ως διεθνές παράδοξο αλλά και ευρωπαϊκή μοναδικότητα εξαιτίας της πυκνότητας στην αναλογία καλλιτεχνών και κατοίκων.

Την ίδια εποχή το κενό της επίσημης πολιτείας στην υποστήριξη της καλλιτεχνικής παιδείας και την ανυπαρξία των απαραίτητων δομών πολιτισμού αναλαμβάνει να θεραπεύσει η ίδρυση και λειτουργία του σωματείου με την επωνυμία «Στέγη Φιλοτέχνων Φλώρινας». Φιλοδοξεί να συσπειρώσει και να ενεργοποιήσει συντεταγμένα το σύνολο των φιλοτέχνων είτε εικαστικών είτε απλών κατοίκων με φιλότεχνα ενδιαφέροντα με σκοπό της εικαστική παιδεία ως δημιουργία, προβολή και εκπαίδευση. Άμεσα και με φιλόδοξο ρομαντισμό ιδρύει το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Φλώρινας. Η πρώτη εμβληματική έκθεση στους χώρους του ιστορικού Γυμνασίου υποστηρίζεται από τους δασκάλους της Ανωτάτης Σχολής Καλών Αθηνών και προκαλεί την ίδρυση της συλλογής έργων του Μουσείου με δωρεές των καλλιτεχνών αλλά και αντίστοιχες παραχωρήσεις έργων από της Εθνική Πινακοθήκη. Η επιλογή αυτής της έκθεσης έχει ως απότοκο την κατεδάφιση του κτιρίου δύο μέρες πριν την κήρυξη του ως διατηρητέου μνημείου της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Η Στέγη Φιλοτέχνων Φλώρινας, κύριος φορέας των εικαστικών δρώμενων της περιοχής αναλαμβάνει να υποστηρίξει τη μνήμη και διατήρηση του οικιστικού παρελθόντος της πόλης δημιουργώντας, σε κελύφη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς για περισσότερα από τριάντα χρόνια μέχρι την οριστική στέγαση της στο μέγαρο Εξάρχου, μηχανισμούς σύγχρονης εικαστικής παιδείας με χαρακτηριστική την ίδρυση και λειτουργία της Εικαστικής Βιβλιοθήκης. Στο ίδιο πνεύμα η επιθυμία να ξεχωρίσει η ιδιαιτερότητα της εικαστικής παραγωγής της Φλώρινας ορίζει την ίδρυση της Πινακοθήκης Καλλιτεχνών Φλώρινας σε κτήριο του Σιδηροδρομικού Σταθμού.

Η διάρκεια στο χρόνο της εικαστικής παραγωγής στην περιοχή της Φλώρινας, οι όροι δημιουργίας, η επιθυμητή εικαστική παιδεία έχουν πλέον διαμορφώσει ένα αναγνωρισμένο εικαστικό κέντρο στον εθνικό κορμό με συνθήκες και πρακτικές που μετατρέπουν την πόλη σε σημείο αναφοράς.

Με το ίδιο θράσος που ιδρύθηκε το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Φλώρινας την εποχή που δεν υπήρχε αντίστοιχος οργανισμός σε εθνικό επίπεδο, στα πρακτικά των συνεδριάσεων του Διοικητικού Συμβουλίου της Στέγης γίνονται και οι πρώτες αναφορές στην αναγκαιότητα ίδρυσης Σχολής Καλών Τεχνών στην πόλη. Χρειάστηκαν τρεις και πλέον δεκαετίες μέχρι τη λειτουργία του Τμήματος Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας. Η λειτουργία του για μια περίπου δεκαετία προσδιορίζει την δυναμική και την προοπτική των ονείρων των φιλοτέχνων της Φλώρινας που γίνονται πραγματικότητα στο τριεθνές των τεχνών. Η επιγραμματική τούτη αναφορά αυτής της δράσης, μπορεί να αποτελεί τον επίλογο αυτής της παρουσίασης αλλά είναι η ένδειξη των όσων στο φιλότεχνο μέλλον η πόλη μας οφείλει να δημιουργήσει και να αποδώσει.

Ανδρέας Ν. Τσώκας

Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου
της Στέγης Φιλοτέχνων Φλώρινας – Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης Φλώρινας